

Lagzi Gábor

AZ „ERDEI TESTVÉREK”

Háború a háború után. Fegyveres szovjetellenes ellenállás Litvániában 1944 és 1953 között. Időszaki kiállítás a Hadtörténeti Múzeumban, 2007. július 14-ig látogatható.

Ismeretes, hogy a balti államok az 1939 augusztusában megkötött Molotov–Ribbentrop-paktum titkos záradéka értelmében kerültek szovjet érdekszférába. A rövid szovjet (1940–1941) megszállást követte a valamivel hosszabb német (1941–1944), majd a litvánok, lettek és észtek közel négy és fél évtizedre ismét Moszkva fennhatósága alá kerültek. Az már kevésbé ismert, hogy mindhárom országban 1944-et követően széleskörű partizánmozgalom szerveződött a szovjet megszálló erők ellen; a mozgalom résztvevőit „erdei testvéreknek” nevezték.¹

A Baltikum legújabbkori történelmének ezen szelete került bemutatásra, a Litvániai Népiirtás- és Ellenálláskutató Központnak (www.genocid.lt) köszönhetően, amely fenntartja a Népiirtás Áldozatainak Múzeumát (külön érdekesség, hogy az intézménynek otthont adó épület 1941–1944 között a Gestapo és az SD hadiszállása volt, majd 1944-től szovjet börtön, s a Litvániában működő politikai rendőrség – az NKVD, majd a KGB – központja). Az egy folyosót kitevő kiállítás szemmel láthatóan „exportra” készült (a táblákon litván és angol nyelvű felirat található, a magyar szöveg külön van elhelyezve), ennek ellenére sok érdekességgel szolgálhat a közép-európai történelem iránt érdeklődő számára. A kiállítás felvilágosítja egy kis nemzet függetlenségi törekvéseit, szabadságvágyát, és a totalitáriánus rendszer működési mechanizmusait.

A litvániai partizánmozgalom célja volt a szovjetizálással szembeni ellenállás, a nemzeti érzelmek ébrentartása, polgári engedetlenség szítása, a választások bojkottja, fegyveres akciók végrehajtása az aktív párttagok és a kollaboránsok ellen. A partizánok között találunk katonatiszteket, értelmiségieket, de legtöbben a litván nemzet gerincét alkotó parasztok közül fogtak fegyvert. A kiállítás anyagai szerint a litván társadalom 4%-a vett részt aktívan vagy passzívan a partizánmozgalomban. A kiállítás nem hallgatja el, de nem is részletezi, hogy az „erdei testvérek” ré-

¹ Lásd *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, főszerk. Arvydas Anusauskas, Vilnius, 2002; Mart LAAR: *War in the Woods: Estonia's Struggle for Survival, 1944–1956*, Washington, 1992.

széről voltak visszaélések a civil lakossággal szemben (például amikor helyi parasz-
tok vonakodtak élelmezni a partizánegységeket).

Akik hazafias érzelmektől vezérelve beálltak „erdei testvérnek” – olvashatjuk a kiállítás anyagában –, a függetlenség helyreállítását kívánták elérni. De nem egy esetben ennél prózaibb okok miatt fogtak fegyvert a litvánok – voltak, akik ily módon próbálták megúszni a Vörös Hadseregbe való kényszersorozást vagy a deportálást. Nem egy partizán korábban a németek oldalán kötelezte el magát (például a náci megszállóktól félig függő ún. Helyi Alakulatok katonái vagy az adminisztráció alkalmazottai). Jellemző a szovjetellenes litván partizánmozgalom szervezettségére, hogy az egész országot katonai egységekre osztották, a kiképzésben részesülő katonák esküt tettek, 1946-tól még egyenruhát és rangjelzéseket is viseltek.

A küzdelem első szakaszában (1944 júliusa – 1946 májusa) folytak a legintenzívebb harcok. Ekkor esett el a legtöbb áldozat (volt olyan csata, amely mindkét oldalon több tucat halottal járt), hiszen a partizánok nyílt támadásokat vállaltak; ebben a szakaszban a litvánok vesztesége körülbelül 10 ezer fő volt. A második szakaszban (1946 májusa – 1948 novembere) az ellenállók taktikát változtattak, kerültek a nyílt összecsapásokat, inkább a kiépített tanyákon, bunkerekben húzódtak meg, s innen kiindulva folytattak gerillaharcot a megszálló csapatok ellen. A harmadik szakaszban (1948 novembere – 1953 májusa) a partizánmozgalom egységes politikai és katonai irányítás alá került, de ekkora már az ellenállók erejét sikerült megtörni. A fegyveres ellenállás szimbolikus lezárásának Jonas Zemaitis elfogását lehet tekinteni. A független Litvánia hadseregének kapitánya 1945-től harcolt az erdőben, s tábornoki rangot is kapott. Másfél évig bujkált egy bunkerben, majd 1953-ban elfogták és Moszkvába szállították. Ott a belügyminiszter, Lavrentyij Berija személyesen hallgatta ki, s 1954-ben került kivégzőosztag elé.

A szovjet hatalom nem ismert kegyelmet, ha az ellene szegülőkről volt szó. Moszkva a területek „felszabadítását” követően belügyi egységeket vezényelt a Baltikumba, de a harcok elején a reguláris hadsereget is bevetették az „erdei testvérek” ellen. A szovjetek azonban nemcsak a fegyverek erejében bíztak – jelentős ügynökhálózatot építettek ki, amely belülről bomlasztotta a partizánmozgalmat. A pszichikai hadviseléshez tartozott, hogy az elfogott partizánok holttesteit a falvak és kisvárosok főterén „állították ki” közszemlére. Az igazi csapás azonban a mozgalom fő támogatója, a parasztság elleni fellépés volt: 1948 elején kezdődött meg a mezőgazdaság kollektivizálása, illetve a kulákok deportálása.

A kiállítás anyagaiból bepillantást kaphatunk a litván szovjetellenes partizánmozgalom mindennapjaiba is. A harcok elején a fegyveresek tanyákon ütöttek tá-
bort, idővel azonban szó szerint a föld alá, bunkerekbe kellett húzódniuk. Láthatunk képeket a pihenésükről, ruházatukról, kiegészítéseikről. A kiállításon külön

tablót szenteltek a partizánok kiadványainak – sok és sokféle munka került ki kezeik közül (időszaki újságok, versek, dalgyűjtemények, imakönyvek, felhívások), ellensúlyozandó a szovjet propagandát. Nem mellékesen: az ilyen kiadványok terjesztéséért ugyanolyan büntetés járt, mint az ellenállási mozgalomban való részvételért. Egy másik tablón azt tudhatjuk meg, hogy a litván ellenállók 1947-ben még küldöncöket is ki tudtak juttatni – Lengyelországon keresztül – a vasfüggönyön túlra, akik a magukkal vitt dokumentumokkal akarták bizonyítani a szovjet rendszer elnyomó voltát és bemutatni a mozgalom céljait.

1944 és 1953 között több mint 20 ezer litván partizán veszítette életét, több tízezer embert pedig a Szovjetunió belsejébe deportáltak. A kiállítás megtekintve érdemes feltenni azt a kérdést, hogy ebben az egyenlőtlen küzdelemben megérte-e ekkora áldozatot hozni. Több évtizedes távlatból világosan látszik, hogy – részben a partizánharcoknak köszönhetően – Moszkva nem telepített le több százezer oroszajkút (ellentétben Észtországgal és Lettországgal) a tagköztársaságban, s így megmaradt a litván többség (az 1959-es népszámlálás szerint a lakosság 80%-a tartozott a többségi nemzethez, és ez az arány meg is maradt a szovjet korszak végéig). A fegyveres ellenállás pedig elősegítette, hogy az 1970–1980-as években a szovjet birodalom egyik legkomolyabb disszidens-mozgalma alakuljon ki Litvániában, amely a katolikus egyház köré szerveződött.²

² Vö. LAGZI Gábor: *A litván katolikus egyház ellenállása az 1970-es években*, Valóság 1998/12., 45–55.